

Проблеми державного суверенітету в умовах інтеграційних процесів в Європі

Розглянуто поняття державного суверенітету крізь призму інтеграційних процесів в Європі. Охарактеризовані етапи становлення Європейського Союзу, підходи до визначення суверенітету. Проаналізовані конституції держав-членів ЄС щодо розуміння державного суверенітету, розглянуто процеси регіоналізації та трансформації державного суверенітету.

Ключові слова: інтеграція, державний суверенітет, національна держава, регіоналізація, Європейський Союз.

Кристина Машура. Проблемы государственного суверенитета в условиях интеграционных процессов в Европе

Рассматривается понятие государственного суверенитета через призму интеграционных процессов в Европе. Охарактеризованы этапы становления Европейского Союза, подходы к определению суверенитета. Проанализированы конституции государств-членов ЕС касательно понимания государственного суверенитета, рассматриваются процессы регионализации и трансформации государственного суверенитета.

Ключевые слова: интеграция, государственный суверенитет, национальное государство, регионализация, Европейский Союз.

Khrystyna Mashura. Issue of State Sovereignty in European Integration Process

The state sovereignty was analyzed in the context of European integration. The author describes background that influenced on establishing the European Union. The Constitutions of the EU's member-states were characterized from state sovereignty's point of view. The author focuses on the process of regionalization and state sovereignty's transformation.

Keywords: integration, state sovereignty, nation-state, regionalization, the European Union.

У зв'язку з поступовим розширенням Європейського Союзу поглиблюються основні проблеми держав-членів, причина яких полягає у самих інтеграційних процесах. Інтеграційні процеси в Європі стали об'єктом дослідження політологів та аналітиків ще з другої половини ХХ століття, проте значного розвитку вони набули саме з утворенням Європейського Союзу. В ході глобальних тенденцій розвитку у такого міжнародного актора як держава з'являються нові виклики – постає питання про збереження державою її внутрішніх та зовнішніх функцій, прерогатив, доцільність функціонування держави як суверена. На світовій арені з'являються нові актори, значення яких для міжнародної політики та внутрішньої політики держав все більше зростає – серед них значну роль відіграють транснаціональні корпорації, міжнародні організації, наддержавні об'єднання.

Значний внесок у розробку теорії суверенітету внесли роботи класиків зарубіжної наукової думки, таких як Ж.Боден, М.Вебер, Т.Гоббс, Г.Гроцій, Д.Локк, Н.Макиавеллі, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, А.Токвіль, Л.Фейєрбах, Р.Шпрінгер, К.Ясперс. Дослідженнями історії європейської інтеграції, її причин та особливостей розвитку, займався, перш за все, зарубіжні, а зокрема європейські автори. Серед них значний внесок у розробку теорії європейської інтеграції внесли Р.Кейохан, М.Кетінг, Н.МакКормік. Дослідниками теорії регіоналізації є С.Фабріні, А.Спекторовські, Ф. де Ломбаєнде, Ф.Зодербаєм, Дж.Комсіч. Серед дослідників Європейського Союзу багато хто розглядає його крізь призму регіоналізму. Так, зокрема, К.М. Глен у своїй статті висвітлює регіоналізм в ЄС на прикладі Шотландії; П.Стабз та К.Соліос аналізують «відкритий регіоналізм» у Південно-східній Європі.

Завдання цієї статті – з'ясувати, чи потрібний суверенітет сучасній державі або він нівелюється у ході інтеграційних процесів, припиняє грати визначальну роль у розбудові будь-якої держави.

Новітня історія єдиної Європи бере свій початок у 50-х рр. ХХ століття. Передумовами спочатку економічного, а потім вже політичного об'єднання Європи були декілька факторів: по-перше, єдина Європа була запорукою того, що на її теренах не будуть відбуватися військові дії; по-друге, Європу об'єднала криза, що виникла після Другої світової війни, борючись з якою було необхідно спільними зусиллями; і, по-третє, Європі необхідно було стати на протиположний біполярного світу, відігравати на міжнародній арені таку ж роль, як це робили США та СРСР [5]. Отже, з тих пір головні принципи європейської інтеграції полягають у наступному: на місці розділеної Європи необхідно створити єдину Європу, яка базується на мирному співіснуванні, демократичних засадах та економічному добробуті; об'єднання Європи повинно відбуватися в декілька етапів – спочатку в економічній сфері, потім етап формування єдиної правової бази та системи інститутів, яким делегуються частина повноважень країн-членів, у тому числі частина суверенітету [1]. Так, з самого початку формування

Європейського співтовариства постало питання подільності суверенітету держави та делегування його частини наддержавним інституціям.

18 квітня 1951 р. стало датою створення Європейського співтовариства, коли була підписана угода про заснування Європейського об'єднання вугілля та сталі, до якого входили Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія. Відповідно до договору протягом 1952–1957 рр. був сформований загальний ринок вугілля, залізної руди, сталі та чавуну серед держав-членів, було скасоване мито на продукцію вугільнодобувної та металургійної промисловості. У 1957 р. були підписані угоди про створення Європейської економічної спільноти (ЄЕС) та Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) [2]. ЄЕС було засноване на спільному ринку, що включає велику кількість товарів і послуг. Митні збори між шістьма країнами-учасниками були повністю скасовані до 1 липня 1968 року. З моменту утворення до Євратому входили ті ж самі держави, що входили до складу ЄЕС – Франція, Італія, Нідерланди, Люксембург, Бельгія та ФРН [4]. Головними завданнями для Євратому було сприяння розвитку мирного використання ядерної енергетики державами-членами, формування загальної енергетичної політики, забезпечення контролю за атомною енергетикою та зниження цін на енергоносії.

Ці договори стали базою для підписання у 1992 р. Маастрихтської угоди про створення Європейського Союзу, яка набрала чинності 1 листопада 1993 р. Відповідно до договору, ЄС базується на трьох основних засадах – на раніше створених об'єднаннях в Європі, на спільній зовнішній політиці та політиці безпеки і на системі єдиних внутрішніх справ та юстиції [1]. У процесі інтеграції все більше сфер контролювалися органами ЄС – сільське господарство, внутрішня торгівля, зовнішня торгівельна політика, потоки капіталів [3, с.149]. Наслідком створення Європейського Союзу стало те, що держави-члени повинні були віддати частину своїх повноважень наддержавним органам ЄС. Тому на порядок денний постало питання доцільності збереження державою власного суверенітету.

Поняття «суверенітет» було введено французьким мислителем Жаном Боденом у своїй праці «Шість книжок про республіку». Жан Боден стверджував, що суверенітет – це постійна та абсолютна влада держави, є сутністю та ознакою влади як такої, абсолютною та вічною силою Республіки. Особливість суверенітету держави полягає в тому, що держава має право запроваджувати закони – це «унікальний атрибут», який має суверен перед своїм народом. Таким чином, закон являє собою команду суверена [13]. Ж.Боден вказував на два аспекти суверенітету: постійність державної влади, що необмежена у часі, та її абсолютний характер, на який не впливають жодні чинники. Першим атрибутом суверена є право впроваджувати закони, які є обов'язковими для кожного громадянина зокрема та для всього народу в цілому. Приймати закони суверен повинен без узгодження з іншими, адже, прислухаючись до інших, він стає суб'єктом своїх законів. Усі інші атрибути суверена закладені у прийнятті або відміні законів. Таким чином, Ж.Боден ставить законодавчу ініціативу як основну характеристику діяльності суверена, проте він не заперечує й інші функції суверена, зокрема – право укладами мир та проголошувати війну, слухати апеляції вироків будь-яких судів, призначати та звільняти державних офіційних осіб, оподаткування чи звільнення від нього, змінювати вагу чи вартість монет, приймати клятви вірності від васалів не зважаючи на їхнє віросповідання [13].

Після Тридцятилітньої війни 1618–1648 рр. та підписання Вестфальського договору було надано новий зміст поняттю «суверенітет», де боротьба за територію стала рушійною силою існування держави. Перерозподіл територій у Європі, боротьба за визнання незалежності стали уособлювати суверенітет. Таким чином, суверенітет набуває не лише внутрішніх характеристик, а й стає зовнішньо значущою особливістю держави.

Згідно зі статтею другою Статуту Організації Об'єднаних Націй всі члени ООН утримуються в їх міжнародних відносинах від загрози сили чи її застосування як проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, що не сумісний з Цілями ООН [12]. Відповідно до Статуту ООН та іншим міжнародним документам, у ХХ столітті положення про суверенну рівність держав та право націй на самовизначення сприяло закріпленню ідей національного суверенітету в міжнародних відносинах. Зокрема, цим обумовлювалось неприйняття міжнародною спільнотою будь-яких агресивних кроків з боку держави щодо іншої держави та порушення державного суверенітету.

У сучасній суспільно-політичній думці панують неоліберальні погляди на державний суверенітет, які виокремлюють декілька видів суверенітету. По-перше, під державним суверенітетом розуміється верховенство влади всередині країни та у зовнішній

політиці. По-друге, суверенітет набуває національних характеристик і можна говорити про національний суверенітет, у якому нація має повноваження визначати вектори політичного розвитку, має політичну свободу, може навіть призвести до утворення власної держави. Таким чином, виокремлюються два види суверенітету – національний та державний, де національний суверенітет є першоосновою держави, а державний суверенітет – є однією з форм реалізації суверенітету нації, яка проживає у державі. Суверенітет звужує площину – суверенітет народу зводиться до адміністративного регулювання, що є запорукою легітимності існуючої політичної системи [10, с.38]. Тому можна також говорити про два інші види суверенітету – державний суверенітет та індивідуальний суверенітет, останній з яких взагалі нівелюється в умовах глобальних перетворень. Також виокремлюють два аспекти суверенітету – внутрішній і зовнішній. Внутрішній суверенітет полягає у тому, що держава розпоряджається ресурсами та територіями, видає закони. Під зовнішнім суверенітетом розуміється незалежна політика держави, встановлення дипломатичних відносин з іншими державами, право оголошувати війну та укладати мир [14]. Правовою основою суверенітету є конституції, декларації, загальноприйняті принципи міжнародного права.

У преамбулі Конституції Франції зазначається, що «французький народ урочисто проголошує свою прихильність правам людини і принципам національного суверенітету» [9]. У першому розділі Конституції Про суверенітет зазначається, що національний суверенітет належить народу, який здійснює його крізь своїх представників та шляхом референдуму. Жодна частина народу та жодна окрема особа не може присвоїти собі його здійснення.

Згідно Конституції Італійської Республіки, суверенітет належить народу, який здійснює його у формах та межах, встановлених Конституцією. При цьому у Конституції зазначається, що Італія погоджується на умови взаємності з іншими державами на обмеження суверенітету, що необхідно для їхнього порядку, забезпечуючи народам мир та справедливість [8]. Таким чином, Італія визнає втручання у діяльність інших держав.

У Конституціях Королівства Іспанії, Португалії, Чеської Республіки та в інших країнах Європейського Союзу зазначено, що народ є носієм національного суверенітету.

Однак деякі країни-члени Європейського Союзу передають частину свого суверенітету, прав та повноважень Європейському Союзу та його органам. Наприклад, у Конституції Австрії зазначається, що «окремі суверенні права Федерації можуть бути передані міждержавним закладам та їхнім органам» [6]. У Конституції Греції визначено, що існує можливість вільно, шляхом прийняття закону абсолютною більшістю загальної кількості депутатів парламенту піти на «обмеження у галузі здійснення національного суверенітету, якщо це продиктовано важливими національними інтересами, не зачіпає прав людини та основ демократичного ладу і проводиться на основі принципів рівності та зі збереженням умов взаємності» [7]. Тим самим суверенітет держав співвідноситься з обмеженням цього суверенітету самою державою на користь наднаціональних об'єднань, зокрема, Європейського Союзу.

У проекті Конституції Європейського Союзу немає згадування про суверенітет як на рівні самого Союзу, так і стосовно країн-членів ЄС. Таким чином, Європейський Союз утворено за принципом об'єднання суверенних держав (як це проголошено у конституціях держав-членів ЄС), однак суверенітет цих держав не береться до уваги. ЄС діє як єдине державне утворення.

Існуванню національного суверенітету країн Європейського Союзу в умовах інтеграційних процесів загрожує небезпека, що може призвести до занепаду національних держав, національної ідентичності та культури. Необхідно прийти до компромісу в умовах інтеграції до ЄС – не втративши власну самосвідомість та суверенітет, а також відігравати активну роль у діяльності органів Європейського Союзу.

У процесі глобальної інтеграції регіони стали відігравати важливу роль у переформатуванні національної держави, яка також ґрунтувалась на тих самих засадах, що й нинішні регіони. У контексті Європейського Союзу регіоналізація носить масштабніший характер, виходячи за межі окремої країни, охоплюючи дві або більше країн. Так, прикладом регіоналізації в Європейському Союзі на міждержавному рівні слугують країни Бенілюксу, Скандинавські країни тощо. Регіоналізм часто визнають загрозою держави, що може призвести до сепаратистських рухів [16]. Так, зокрема, можна розглядати Каталонію та Країну Басків у Іспанії, Фландрію та Волонію у Бельгії, Північну Ірландію і Шотландію у Великобританії. Однак ці прояви можна вважати відхиленнями від норми у процесах регіоналізації. Більшою мірою регіоналізація має економічне підґрунтя, що не призводить до сепаратистських настроїв серед населення [15].

Співвідношення державного суверенітету та процесів регіоналізації на сьогоднішній день набуває нового значення. Державний

суверенітет спускається на шаблони нижче: від національного рівня до регіонального якщо говоритись про окрему країну. У контексті групи країн державний суверенітет переростає з національного до міжнаціонального. Державний суверенітет видозмінюється і набуває широкішого характеру, що є запорукою існування державного суверенітету як такого. Ідей державного суверенітету у процесі європейської інтеграції відходять на другий план, поступаючись проблемам оборони та зовнішньої політики. Таким чином, не можна ігнорувати те, що національна держава та суверенітет у ході інтеграційних процесів зазнають трансформації [11, с.416]. Реструктуризація владних інституцій та розподіл владних повноважень, що буде здійснений на трьох рівнях – наднаціональному, державному та регіональному, дасть змогу державі не втратити повний контроль над власною політикою, а створить гнучку систему управління на всіх зазначених рівнях. Трансформація сутності національної держави та суверенітету є запорукою подальшого існування окремої держави, що є самостійним суб'єктом міжнародної політики.

Список використаних джерел

1. Борко Ю., Буторина О. История развития Европейского Союза [Електронний ресурс] / Ю.Борко, О.Буторина / Режим доступу до ресурсу: http://www.mgimo.ru/uploads/files/Borko_Butorina_Istoriya_ES.pdf
2. Браницкий А.Г. Интеграционные процессы в Западной Европе в 1955–1966 гг.: успехи и болезни роста [Електронний ресурс] / А.Г. Браницкий / Режим доступу до ресурсу: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/27.pdf
3. Бутров П.В. Роль государства в европейской интеграции: некоторые теоретические модели [Електронний ресурс] / П.В. Бутров / Режим доступу до ресурсу: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/9999-0200_West_MO_2003_1/18.pdf
4. История объединения Европы [Електронний ресурс] / Сост. и ред. П.Пальк, В.Маде и др., 2003. – Режим доступу до ресурсу: www.edk.edu.ee/ul/EL_opik_v.pdf
5. Кокошин А.А. Реальный суверенитет в современной мирополитической системе [Електронний ресурс]. Издание 3-е, дополненное и расширенное. Научный редактор к.и.н. Долгополова Н.А. – М.: Изд. Европа, 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://viperson.ru/data/200704/real1.suver.izd.3.doc>
6. Конституция Австрийской Республики [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://worldconstitutions.ru/archives/159>
7. Конституция Греции [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://constitutions.ru/archives/249>
8. Конституция Итальянской Республики [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://italia-ru.com/page/constitutsiya-italyanskoj-respubliki>
9. Конституция Французской Республики [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf
10. Кремень Т.В. Державний суверенітет в добу глобалізації / Т.В. Кремень // Політика і час. – 2003. – №10. – С.36–40.
11. Політика європейської інтеграції / Під ред. В.Г. Воронкової. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 512 с.
12. Устав Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/ru/documents/charter/chapter1.shtml>
13. Bodin J. Six Books of the Commonwealth, accessed on May 01, 2013 at <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt>
14. Grinin L. Globalization and Sovereignty: Why Do States Abandon Their Sovereign Prerogatives? [Електронний ресурс] / L.Grinin // Age of Globalization. – 2008. – No.1. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/127716/>
15. Telò M. Introduction: Globalization, New Regionalism and the Role of the European Union [Електронний ресурс] / M.Telò / Режим доступу до ресурсу: https://www.ashgate.com/pdf/SamplePages/European_Union_and_New_Regionalism_2nd_Intro.pdf
16. Wikipedia: Regionalism, accessed on May 05, 2013 at http://en.wikipedia.org/wiki/Regionalism_%28politics%29

* * *